

УДК 177.7:502

ГУМАНІТАРНИЙ СКЛАДНИК У ФОРМУВАННІ ДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЯ ЕКСПЛІКАЦІЯ

Галина Тараненко

*Таврійський державний агротехнологічний університет,
пр. Б. Хмельницького, 18, 72310, м. Мелітополь, Україна*

Здійснено філософсько-освітню експлікацію феномена духовності як засадничого принципу культурно-освітнього простору особистості й основи людського майбуття. Зазначено, що інтеграція знань та умінь професійної підготовки здобувача вищої освіти із системними процесами виховання загальнолюдських цінностей особистості на засадах духовності уможливує формування у свідомості цілісної картини світу, що науково охоплює сферу професійної діяльності й особистісно-соціальне життя.

Доводиться, що організаційно-педагогічні моделі духовного розвитку особистості важливо вибудовувати на принципах природовідповідності, культуровідповідності, духовної самореалізації, людино- та природоцентризму з урахуванням концептів коеволуції, етики відповідальності, генетичного пріоритету природи, екофільності тощо.

Ключові слова: духовність, гуманітарний складник, гармонізація, культурно-освітній простір особистості, цілісність людини.

Актуалізація питання відродження духовної особистості пов'язана з досягненням Homo sapiens колосальних успіхів у науці, техніці та технологіях, що спричинили загострення глобальних, ціннісно-світоглядних і, зокрема, духовних та екологічних проблем, що загрожують людству омніцидом. Зазначені процеси змінюють не лише картину світу, а й ціннісні орієнтації та світогляд людини, що спричиняє культивування індивідуалізму та прагматизму, які безпосередньо впливають на духовний простір особистості. Варто зазначити, що рівень особистісної духовності є відзеркаленням загальної картини духовності суспільства, яка визначає його соціокультурний, економічний і політичний розвиток.

На глибоке переконання теоретиків Римського клубу, сучасний стан у системі «суспільство – природа» є логічним наслідком духовної кризи людини і зумовлений викликами та суперечностями науково-технічного розвитку. Означені процеси спонукають наукову спільноту до пошуку варіантів вирішення ситуації, що склалася, адже, як зазначає Д. Скальська, вже «пройшов час, коли проблеми духовності та гуманізму були прерогативою розмислів лише художньо-гуманітарної інтелігенції. Сучасна цивілізація змушена самим ходом пізнання все нових суперечностей визнати можливість «інтеграції» етики та еволюційної науки, можливість гуманізму, побудованого не тільки на духовних цінностях, але й на біологічних фактах включення людини в соціум» [1, с. 62–63].

Сучасні вчені (В. Андрущенко, В. Баранівський, Л. Буєва, Л. Губерський, В. Кремень, А. Комарова, Б. Кримський, С. Пролєєв, І. Степаненко, Т. Троїцька та ін.) переконані в тому, що подолання духовної кризи уможливить усунення антропологічної й інших викликів глобального масштабу та створення стійкої перспективи для майбуття людської цивілізації. У цьому процесі важлива роль відводиться саме системі освіти, що, на думку сучасників, потребує нового концепту духовності, адже нинішня її модель не повною мірою задовольняє вимоги сучасності, особливо коли йдеться про майбутній розвиток та перехід до нового типу цивілізації, заснованого на концептах коеволуції, етики відповідальності, генетичному пріоритеті природи, екофільності тощо.

Отже, не викликає сумнівів актуальність потреби у віднаходженні нової сукупності філософсько-освітніх пріоритетів та стратегій, здатних зорієнтувати особистість на екобезпечну перспективу розвитку людства, сформувати духовну особистість майбутнього та створити інтелектуальне підґрунтя освітніх закладів, тобто змінити парадигму освіти на нову, яка зможе сформувати плеяду фахівців, здатних вивести цивілізацію із кризового стану та забезпечити сталий розвиток.

Варто зазначити, що проблема духовності була і є предметом дослідження вчених різних історичних епох. Так, зокрема, різні аспекти духовності людини розглядалися античними філософами, зокрема: Платоном, Аристотелем, Демокритом, Сократом; були предметом роздумів німецьких класиків: Г. Гердера, І. Канта, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха, Ф. Шеллінга, Б. Паскаля; цікавили філософів-екзистенціалістів: С. Кіркегора, М. Гайдеггера, К. Ясперса, Е. Гуссерля; аналізувалися українськими філософами: П. Юркевичем, Г. Сковородою та філософами-космістами М. Бердяєвим, В. Соловйовим і В. Вернадським. Психолого-педагогічним аспектам духовності та духовного розвитку особистості присвячені роботи таких учених, як: М. Боришевський, О. Зеліченко, В. Зінченко, О. Киричук, О. Виговська, І. Карпенко, О. Олексюк, А. Фасоля, Г. Шевченко, П. Щербань та ін.

Незважаючи на розмаїття розвідок щодо проблеми духовного розвитку людини, зазначимо, що їх аналіз засвідчує стереотипність поглядів, яка лише останніми роками починає певною мірою долатися. До того ж досить важко віднайти дослідження, в яких розкривається цілісна духовна сутність особистості у вимірах органічної взаємодії людини й універсуму та представлені аксіопсихологічні моделі духовного розвитку особистості в сучасному культурно-освітньому просторі.

Незважаючи на суперечливість підходів до сутності духовності, що насамперед пов'язано з домінуванням релігійної смислоцентричності (досить часто духовність асоціюється з релігією), варто, на наш погляд, визнати, що все-таки найсуттєвішою її ознакою є багатство внутрішнього світу людини, а основною особливістю – здатність до просування ієрархією ціннісних смислів і опанування духовної культури, що є показником особистісного духовного зростання. Так, зокрема, не заперечуючи релігійного складника духовності, Ф. Мінюшев зазначає, що «<...> у теоретичному плані духовність можна позначити як систему сенсових цінностей буття, засвоєну і прийняту людиною (групою, народом). Основним показником духовності є позиція людини щодо сенсів буття» [2, с. 191]. Водночас «якнайповніша реалізація духовності виникає тоді, коли людина виходить за межі індивідуального буття, усвідомлює свій нерозривний зв'язок з іншими, не тільки з безпосереднім оточенням, а й з усім людством, коли людина піднімається до рівня саморефлексії, критичного осмислення себе і своєї діяльності, орієнтації на моральні імперативи, чітку диференціацію добра і зла, любові та ненависті, духовної краси та моральної потворності, боргу та безвідповідальності тощо» [3, с. 57].

Під час розгляду феномена духовності в аксіологічній площині можна констатувати той факт, що вона постає як інтегративна якість особистості, яка визначає смисложиттєві цінності, що формують людяне ставлення до інших, гуманізм, забезпечують гармонійний особистісний розвиток. Духовний розвиток особистості розуміється як «процес індивідуально-особистісного залучення до духовної культури суспільства, оволодіння загальнолюдськими, соціокультурними, національними цінностями і досвідом людства в процесі духовно-практичної діяльності та самостійного творчого розвитку кожної особи» [4, с. 68], що унеможливується без виховання і самовиховання як важливих складників особистісного розвитку.

На нашу думку, формування духовності сприяє реалізації таких життєво важливих процесів творення людини, як прийняття і рефлексія етичних законів і норм, здійснення

творчої та мистецької діяльності, знайомство із здобутками національної та світової культури. Саме духовність постає спонукальним мотивом до створення на основі загальнолюдських і національних цінностей особистісного внутрішнього всесвіту, що є важливою засадою універсуму, адже глобальна позитивна перспектива потребує подолання негативних наслідків тих змін, що відбулися в сучасному світі і мають бути подолані в майбутньому.

У процесі становлення єдиної планетарної спільноти, яка в майбутньому має стати носієм нового історичного типу духовної цілісності людства, заснованого на ідеях коеволюції, етики відповідальності, генетичному пріоритеті природи, екофільності тощо, важлива роль відводиться гуманітарному складнику освіти, адже, як зазначають учені (Г. Васянович, І. Зязюн, О. Каверіна, Е. Лузік, Н. Ничкало, С. Сисоєва й ін.), саме вона уможливило нову якість культурно-освітнього простору та професійної підготовки, будучи безпосередньо пов'язаною із проблемою формування і розвитку в закладах вищої освіти гуманітарної підготовки та інтегрованих компетенцій майбутнього фахівця на основі міждисциплінарних і трансдисциплінарних зв'язків суспільно-гуманітарного, природничого і технічного знання.

Актуальність гуманітарного складника вищої освіти зазначається в низці документів ЮНЕСКО. Так, зокрема, у доповіді "Rethinking Education: Towards a Global Common Good?" акцентується увага саме на гуманістичному підході до освіти як основному питанні в контексті сталого людського та соціального розвитку. Основною метою освіти в документі визнається підтримка і зміцнення почуття власної гідності, гуманного ставлення людини до інших і природи [5].

Експерти Всесвітнього економічного форуму також переконані в тому, що найбільш затребуваними в найближчому майбутньому у зв'язку із четвертою інформаційною революцією стануть філософи і гуманітарії, оскільки саме їм найбільш притаманні такі soft skills, як складне і критичне мислення, креативність – компетенції, яким належить трійка лідерських позицій у топ-10 навичок, що будуть потрібні у 2020 р. [6].

Така увага співтовариства до означеної проблеми пов'язана з тим, що сучасна людина втратила певною мірою відчуття осмисленості життя і стала нездатною до продуктивного цілепокладання, смислотворення і самореалізації. Такий стан сучасної людини дослідниками діагностується як «духовна хвороба», оскільки «заважає людині нормально жити і реалізувати свій унікальний людський потенціал відповідно до свого покликання і призначення». На думку І. Степаненко, означені явища спричиняють такі «хвороби сучасності», як: «ескалація жорстокості, агресивності, насильства, поширення асоціальної поведінки, саморуйнування через наркотики і алкоголь, ескапізм у суспільному і громадському житті або надмірна самоексплуатація, яка призводить до самовигорання і саморуйнування, внутрішньої спустошеності, життєвого розчарування, суцільної самотності тощо». У «лікванні» вказаних «духовних хвороб» особлива роль відводиться освіті, яка «з давніх часів розглядалася як друге, духовне народження людини» [7, с. 236].

У результаті аналізу стратегічних перспектив вищої освіти автор доходить висновку, що у вищій освіті, на відміну від середньої, яка стала більш життєво орієнтованою і включає до навчальних планів системну підготовку дитини до життя, «<...> склалася достатньо парадоксальна ситуація. Якщо на рівні декларацій і нормативних документів, що регулюють розвиток вищої освіти і у світі, і в нашій країні проголошується орієнтація на гуманістичний розвиток людини, то на рівні менеджменту і фінансування панує логіка ринку і суто економічні міркування. Вища освіта перетворюється на комерціалізовану сферу надання освітніх послуг, де викладачі як постачальники послуг пропонують знання, навички і вміння як товари для студентів як освітніх споживачів. Отже, комерціалізація освіти знаходить своє логічне завершення в її комодифікації» [7, с. 236].

Справді, сьогодні, на жаль, не всі освітні установи повною мірою відповідально підходять до гуманітарного складника у формуванні особистості майбутнього фахівця. Так, зокрема, з ухваленням Закону України «Про вищу освіту» (ст. 10) усі заклади вищої освіти набули право на свободу, яка дозволяє «на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляти навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін» [8]. Така автономія, на жаль, призвела до того, що в багатьох вишах професійний складник, якому сьогодні надається пріоритет, значно «посунув» гуманітарний, адже під час розроблення та коригування планів найбільше «страждає» саме останній. І це тоді, коли, відповідно до листа Міністерства освіти і науки України, усі заклади вищої освіти мають «забезпечити викладання дисциплін, що формують компетентності з історії та культури України, філософії, української мови із загальним обсягом не менше 12 кредитів ЄКТС, якщо відповідні дисципліни не є профільними. Вищі навчальні заклади мають право самостійно визначати форми і методи викладання цих предметів. На вибір студентів може бути запропонований широкий перелік гуманітарних дисциплін. При цьому студенти повинні набрати мінімум 12 кредитів ЄКТС із цього циклу» [9].

На жаль, досить часто можна констатувати, що гаранті освіти програм забувають про те, що в процесі навчання необхідними є знання як зі спеціальних, так і з гуманітарних предметів, оволодівши якими особистість формує у своїй свідомості сучасну науково-філософську картину світу, яка є базовою для формування практично «завершеної високодуховної картини світу» (Н. Поліщук) [10] та уможливує взаєморозуміння і взаємодію з іншими людьми, суспільством, а також сприяє формуванню ідеального образу людини майбутнього.

Вчені однак не в тому, що реалізація гуманістичного підходу в освіті унеможливується радикальним скороченням гуманітарних дисциплін в освітніх програмах закладів вищої освіти, що відбувається в багатьох університетах світу, зокрема і в Україні, набуває водночас особливо загрозливих масштабів через недостатню продуманість і стратегічну визначеність освітніх реформ.

Як бачимо, питання щодо того, яким ми хочемо бачити майбутнього фахівця, поки залишається відкритим. Проте оптимізму додає факт інтеграції в деяких закладах вищої освіти гуманітарного та технічного складників, яку «пов'язують насамперед із мережевими міжвузівськими взаємодіями, з можливостями демократичного онлайн-навчання, з розробленням перевірочних тестів, які передбачають креативні рішення та ін. Гуманітарії будуть говорити про духовний складник буття людини, етичні й естетичні засади життя, необхідність розширення кругозору та виховання високого смаку» [11, с. 150–162]. На думку І. Герасімової [12, с. 85], такі взаємовідносини спеціальних і гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти можна вибудувати за типом додатковості, коли кожна з дисциплін вирішує свої специфічні завдання, суто технічні або завдання виховання духовної особистості. Однак, на думку вченого, якщо порушити питання про пряму взаємодію, то найкращим поняттям, що пов'язує завдання матеріальної і духовної культури в освіті, стане поняття конвергенції, що не обов'язково приводить до злиття або поглинання одного іншим, адже передбачає взаємодію за наявності виражених відмінностей. Таку конвергенцію гуманітарного та технічного у вищій освіті можна реалізувати в процесі викладання філософських і водночас загальнонаукових дисциплін. Такі філософські дисципліни, як філософія і методологія науки, філософія техніки, інженерна етика, логіка і теорія аргументації, корпоративна культура, надають гарні можливості для реалізації міждисциплінарного та трансдисциплінарного підходів у процесі формування духовності.

Отже, реалії сьогодення потребують переосмислення засад сучасного соціального буття, що неможливо без культурно-освітнього простору, зокрема його гуманітарного складника – освіти, у межах якої реалізується фундаментальна місія культури – спрямування на засвоєння перевірених часом ціннісних зразків культури, трансляція знання і досвіду попередніх поколінь, організація виховання, освіти і самоосвіти особистості. Саме цей складник актуалізує розуміння цінностей і моральних основ життя, вчить цілісному сприйняттю світу, розвиває системне, багатовимірне мислення, виховує навички колективного творчого співробітництва. Завдяки гуманітарному складнику уможливується духовний розвиток особистості, що здійснюється завдяки цілеспрямованому засвоєнню культурних цінностей, які спонукають її до активної діяльності щодо перетворення свого внутрішнього світу та гармонізації своїх стосунків з оточенням.

Важливість розвитку духовного потенціалу особистості у вирішенні проблем сучасної цивілізації пов'язана з тим, що саме духовність уможливує переосмислення нею цінності людського буття, визнання самоцінності людини та духовно-морального сенсу життя.

Зважаючи на те, що духовність є динамічним процесом, що змінюється протягом людського життя, організаційно-педагогічні моделі духовного розвитку особистості важливо вибудовувати на принципах природовідповідності, культуровідповідності, духовної самореалізації, людино- та природоцентризму з урахуванням концептів коеволюції, етики відповідальності, генетичного пріоритету природи, екофільності тощо, адже інтеграція знань та вмінь професійної підготовки здобувача освіти із системними процесами виховання загальнолюдських цінностей особистості на засадах духовності формує в його свідомості цілісну картину світу, що науково охоплює сферу професійної діяльності й особистісно-соціального життя.

Список використаної літератури

1. Скальська Д. Філософсько-антропологічні пріоритети у підготовці фахівців нафтогазового профілю. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2016. № 65. С. 59–66.
2. Минюшев Ф. Социология культуры. М: Акад. проект, 2004. 272 с.
3. Шендрик А. Духовная культура советской молодежи: сущность, состояние, пути развития. М. : Мол. гвардия, 1990. 305 с.
4. Целякова О. Духовність як цілісний феномен: проблеми концептуалізації в контексті соціально-філософського пізнання. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2008. № 33. С. 65–73.
5. UNESCO. Rethinking Education: Towards a Global Common Good? / Sobhi Tawil and Rita Locatelli. UNESCO Education Research and Foresight. Posted on May 15, 2015. URL: <https://norrug.wordpress.com/2015/05/15/rethinking-education-towards-a-global-common-good>.
6. Gray Alex. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. Posted on 19 Jan, 2016. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skillsyou-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution>.
7. Степаненко І. Людинотворчий потенціал філософії: стратегічні перспективи вищої освіти. Філософія освіти. 2017. № 1 (20). С. 235–245.
8. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556–VII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
9. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін: лист МОН № 1/9-120 від 11 березня 2015 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46343.

10. Поліщук Н. Освітні стратегії формування духовності молоді у контексті інформаційно-високотехнологічного прогресу: автореф. дис. ... докт. філософ. наук: 09.00.10. Київ, 2017. 36 с.
11. Колотило М. Філософія у технічному університеті: обґрунтування, легітимація, апологія. Філософія освіти. 2016. № 1 (18). С. 150–162.
12. Герасимова И. Формирование человеко-гео-космомерного мышления в инженерном образовании. Філософія освіти. 2017. № 1 (20). 85 с.

**HUMANITARIAN COMPONENT IN THE FORMATION
OF A SPIRITUAL PERSONALITY:
PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL EXPLICATION**

Halyna Taranenko

*Tavria State Agrotechnological University,
Educational-scientific Institutes of Higher Education, Department of Social Science and Humanities
B. Khmelnytskyi ave., 18, 72310, Melitopol, Ukraine*

In the article the author presents the philosophical and educational explication of the phenomenon of spirituality as a fundamental principle of the cultural and educational space of personality and the basis of human future.

It is noted that the integration of student's knowledge, skills and abilities with the systematic processes of the development of personality's universal values on the principles of spirituality in the sphere of his or her professional training enables the formation of an integral picture of the world in the consciousness of the individual. All features that have been mentioned above scientifically cover the sphere of human being's professional activity as well as personal and social life.

The author has proved that it is important to build organizational and pedagogical models of spiritual development of personality on the principles of natural correspondence, cultural correspondence, spiritual self-realization, human and nature-centeredness taking into account the concepts of co-evolution, ethics of responsibility, genetic priority of nature, eco-friendliness, etc.

Key words: spirituality, humanitarian component, harmonization, cultural and educational space of personality, integrity of personality.